

רבי מרדכי הענא זצ"ל

דיין דק"ק אה"ו

בעמח"ס אמרי מרדכי ודברי מרדכי

בענין לא תתגודדו

אודות הגאון רבי מרדכי הענא ז"ל דיין דקהילת אה"ו משנת תפ"ד עד תקכ"ז ראה גליון סד עמ' י"ח ובקובץ אסופות וגנוזות שפתי ישנים קובץ ב' וד'.

בתור הקדמה מביאים מה שחרוט בשער ספרו אגדת מרדכי פ' על הגדה של פסח שנדפסה באמשטרדם בשנת מ"ר*ד*כ"י* בן יאיר* לפ"ק (תקכ"ד) ונכתרה עם הסכמות מגדולי הדור הגאון רבי שאול אמשטרדאם והגאון רבי צבי הירש אב"ד דק"ק קאפנהאגן, והגאון רבי ארי' ליב בן הגאון בעל מ"ס פני יהושע אב"ד ק"ק הנובר, והגאון רבי יהונתן אב"ד אה"ו כולם משנת תקכ"ג ומעט לפני פטירת רבי יהונתן שנפ' בשנת תקכ"ד. גם צירפו להסכמות הסכמה מהגאון רבי יחזקאל קצנעלינבווען אב"ד אה"ו משנת תק"ז שכתב עליו בלשון מליצית: התורני והרבני המופלא והמופלג דיין דקהילתנו ... ומרדכי יצא ללחום את מושל ה"ה מפרשי הרמב"ם אשר לפרקים קמו עליו לבטל דברי קדשו ומהר"ם הנ"ל תיקון דברי משה שפיר קאמר. (זה ה' הסכמתו לפירוש רבי מרדכי על הרמב"ם שלא נדפס וצירפו הסכמתו לספר זה).

שער ספר הנ"ל מתאר רבי מרדכי עם גודל מעלותיו, ומביא מקורות חייו ופעולותיו משך חייו בתור דיין מופלא בקהלת אה"ו וז"ל: ...חיבר החכם השלם חובר חיבורים מחוכם, נופת מדבש מתוקים, מגלה סתרים עמוקים, מזהב וכסף מחושקים, שבעתיים מזוקקים, הוא הגבר אשר הקים כבוד מהור"ר מרדכי בן להחסיד ופרוש מהור"ר יוסף יוזפא הענא זצ"ל, הורה ומורה משפט וחקים, דינא רבא דק"ק המבורג זה ארבעים שנה בקהל ותיקים, למד ולימד דעת את העם חוקי אלקים ותורתו לכל שואל בלא פרס בעלמא דינ, ומגיד חידושי גפ"ת לתלמידים התורנים ודלתי בית מדרשו פתוח להורות לכל שואל דבר הלכה ומורים כן ותורתו מנופה ב"ג נפה, כחמה וכלבנה יפה, כמו שחר ואיפה, מי זאת הנשקפה על חיבוריו הנרשמים בהקדמה, כוללת הנדפסה שחידש הרבה חידושים שו"ת וגפ"ת ודרושים לכל חפציהם... תורה מחזרת על אכסניא שיצא חוטר מגזע רבני אשכנז נצר שרשיו ממשפחת בעל שו"ת חות יאיר ונין ונכד לגאון וחסיד עולם מהור"ר יצחק ברילין ז"ל אשר ה' אב"ד דק"ק מנהיים ושאר קהילות ...

תשובה שלפנינו נמצא היום באוסף גאסטר של אוצר ברטני' בספרו דברי מרדכי עוד בכתובים. בתשובה זו בא הגאון רבי מרדכי לברר אם בהפרדת קהילת אלטונא מקהילת המבורג יש בזה איסור של לא תתגודדו. והביא הסברא מא' הלומדים "תלמיד חכם בעירו" שסבר היות דיש אב"ד א' לשתי הקהילות והוא משתתף כדיין שלישי בכל הדיני תורה בשתי העיירות ועי"ז מצרף אותם יחד לקהלה אחת, ועם החלוקה והפירוד יעברו על האיסור של לא תתגודדו, ואם כי יסיק דאין כאן איסור, לא ראינו בזמנו או שלאחריו שכן חלקו העיירות ומשך עשירות שנים המשיך ערי אה"ו תחת הדגל של המרא דאתרא אחד ובי"ד אחד.

וא"כ דברי רבי מרדכי בתחלת התשובה "רעיוני סלקא לברר הדין" היינו הלכה אמנם לא סמכו ע"ז למעשה.

חד"א טיפענברון

לונדון אנגלי

* * *

רעיוני סלקא לברר הדין כאן עיר המבורג יש שלוש קהלות וכל קהלה יש להם ב"ד מיוחד דהיינו שני דיינים מכל קהלה ומרא דאתרא מצטרף לכולם אי דנין כשני ב"ד בעיר אחת או כשנים וכשלושה בתי דינים לענין איסור לא תתגודדו¹.

זה פשיטא דהוי שני מקומות אלטונא לחוד והמבורג לחוד כיון שמפסיק בין עיירות מהלך רב דרך שדות וכיון שכן ליכא ל"ת² אם אינו נוהגין מנהג אלטונא בה"ב³ דהוי שני מקומות ושני בתי דינים.

אע"פ שיש להם מרא דאתרא אחת מ"מ אין לנו רק לשון ב"ד שאין פחות משלושה כפר' החכמים, דיינים בה"ב מורים ופוסקי' כל צרכי עיר העיקר הב"ד, וא"כ אעפ"י⁴ שני בתי דינים לשני קהלות הוי שני בתי דינים בעיר אחת.

אע"פ שכתב הרמב"ם בפ"ב מה' ע"א⁵ אפי' בשני בתי דינים בעיר אחת איכא ל"ת אך מובא בכ"מ⁶ שרמב"ם פוסק שלא כסוגיין דעלמא דקיי"ל אביי ורבא הלכתא כרבא והוא פסק כאביי⁷.

אך אני ישבתי קושי' הכ"מ כיון דפליגא שם יבמות דף י"ד⁸ רב סבר לא עשו ב"ש כדבריהם ושמואל סבר עשו וקיי"ל הלכתא כרב באיסורא.

א"כ סובר הרמב"ם ד"לא עשו" ותירץ אביי על קושי' מ"ד עשו אקרי כאן לא תתגודדו לא תעשה אגודות ועל זה תירץ אביי ולדברי רב דסבר לא עשו מוכח ממילא דאפי' בעיר אחת בשני בתי דינים הוי ל"ת לכך לא עשו⁹ א"כ פסק הרמב"ם כרב ולא כאביי ול"ק קושי' הכ"מ.

וכיון שדברי הרמב"ם אליבא דהלכתא צריכין השני קהלות לנהוג מנהג אחד בכל מילי ופשיטא בקבלת שבת צריך להיות לשניים זמן אחד משום דיש שם ה"א¹⁰ הואיל במקומו של

1 כוונתו דהיינו כשני בתי דינים בשני עיירות.

2 לא תתגודדו (דברים יד, א) "בנים אתם לה" אלקיכם לא תתגודדו ולא תשימו קרחה בין עיניכם למת".

3 בהמבורג.

4 שיש.

5 עבודת אלילים (הל' ע"ז) פי"ב הל' י"ד.

6 ראה שם בכסף משנה: וא"ת היאך פסק כאביי ודלא כרבא, ושמא י"ל דאף אמרו הלכה כרבא אלא היכא דפליגי אליבא דנפשיהו ולא היכא דפליגי דמ"ד ודו"ק. (ראה עוד בערוך השלחן סי' תצ"ג איך דתירץ דברי הרמב"ם. וראה עוד בשו"ת משיב דבר סי' יז).

7 ראה שם (יבמות י"ד ע"א): אמר אביי כי אמרינן לא תתגודדו כגון שתי בתי דינים בעיר אחת הללו מורים כדברי ב"ש והללו מורים כדברי ב"ה אבל שתי בתי דינים בשתי עיירות לית לן בה. אמר לי' רבא והא ב"ש וב"ה כשתי בתי דינים בעיר אחת דמי, אלא אמר רבא כי אמרינן לא תתגודדו כגון ב"ד בעיר אחת פלג מורין כדברי ב"ש ופלג מורין כדברי ב"ה אבל שתי בתי דינים בעיר אחת לית לן בה.

בהראשונים שנחלקו כמי ההלכה, הנה מבואר דהרי"ף והרא"ש ורבינו ירוחם והמאירי (הובא גם בלחם משנה שם) כולם פסקו שההלכה כרבא. ראה שו"ת אבקת רוכל סי' ל"ב (כתב שם בענין זה: אין לבניהם לנטות ימין ושמואל מהרמב"ם ז"ל ואפי' רבו באותה העיר שנוהגים כהרא"ש וזולתו אינם יכולים לכופף למיעוט הקהילות לנהוג כמותם וליכא משום דלא תתגודדו דהואיל וכל קהל נוהג כמנהגו הראשון הוה לי' כשתי בתי דינים בעיר אחת וקיי"ל כרבא דהיכא דאיכא שתי בתי דין בעיר אחת אלו נוהגין לאסור ואלו להתיר אין כאן משום לא תתגודדו כדאיתא בפ"ק דיבמות).

8 שם: ר' יוחנן אמר עשו ועשו ובפולגתא דרב ושמואל דרב אמר לא עשו ב"ש כדבריהם ושמואל אמר עשו ועשו

...

9 כ"ז הוא לשון הגמרא יבמות י"ד ע"א.

10 לכאוי' כוונתו "המבורג אלטונא" וכמו שאנו קורין היום אה"ו.

ר"א¹¹ כורתין עצים ועשו פחמים לעשות אזמיל למילה ולא במקומן של ר' עקיבא¹² שיהא נמי איסור ל"ת אפי' בשני בתי דינים ובשני מקומות משום חומרא דשבת.

ובזה נפשוט שקהל אלטונא לא צריך לעשות שבת כמו קהל ה"ב והואיל שהם שני מקומות ושני ב"ד ולא חשבינן בשביל מרא דאתרא למקום אחד כדעת איזה לומדי' כמסקנא דגמרא ולא כפי הא דר"ע בגמר' שם.

ומעתה תמה אני שדברי הרמב"ם נכתבים בטעם כמוס¹³ למה כתב רד"ך¹⁴ בפרק י"ב דה' ע"ז לענין שני בתי דינים בעיר אחת ל"ת דעתו נוטה להגיה בדברי הרמב"ם מדי שאינו מוכרח כמו שישבנו דברי רמב"ם. ועיין בב"י סי' תרכ"ד באו"ח דסובר כהגהות רד"ך¹⁶.

וראיתי בתשו' אחת והוא במעיל צדקה סי' מ"ט¹⁷ על דעת שבושין המדקדקים במצות לענין

11 מסכת שבת דף ק"ל ע"א.

12 שיטת ר"ע ראה שם ברש"י דחולק על רבי אליעזר במכשירי מצוה שאין דוחין הואיל ואפשר לעשותן מע"ש.

13 בטעם איסור לא תתגודדו מצינו בראשונים כמה טעמים, רש"י ביבמות (י"ג ע"ב בד"ה אמינא לך) פי' דנראה כנוהגין שתי תורות, ודמי' לשתי תורות. וכן כתבו הרמב"ן והרשב"א והמאירי וכ"כ הרא"ש והריטב"א. אמנם לא כן סובר הרמב"ם (הובא לעיל בפ"ב דהל' ע"ז הל' י"ד) שכתב שדבר זה גורם מחלוקת גדולות. וכ"כ הסמ"ג וספר החינוך. וראה באחרונים (אבני נזר או"ח סי' תכ"ח אות ג' וכן שו"ת משיב דבר סי' י"ז) דכתבו דבטעמים הנ"ל פליגי אביי ורבא, אביי שלא תהי' תורה נראה שתי תורות ולכן אסר שתי בתי דינים בעיר אחת, ורבא דיש מחלוקת רק כשהם ב"ד אחד חלקם מורים כך וחלקם כך משא"כ בשתי ב"ד בעיר אחת לא חיישינן.

ראה אמנם ברדב"ז ח"ה סי' י"א דכתב להיפך דטעם אביי הוא כדי לא להרבות מחלוקת. וראה גם בס' תומת ישרים דגם כתב כן.

14 רבי דוד כהן בפסקיו בבית י"ג. ראה שם בכסף משנה שמביאו וז"ל: וה"ר דוד כהן בתשובה נדחק בפירוש לשון רבינו שר"ל שכשיש בעיר חילוק מנהגים שחלק מהם נוהגים מנהג זה וחלק מהם נוהגים מנהג אחר שבוה הדבר נעשים שני בתי דינים אבל אינם שני בתי דינים ממש בכל דבר ובכל ענין. ואפשר שזוהו דקדק בלשונו ולא כתב בשני בתי דינים בעיר אחת לא יהיו נוהגים זה שלא כמנהג זה אלא כתב שלא יהיו שני בתי דינים בעיר אחת, פירוש שכמה נוהגים שני מנהגים הם שני בתי דינים, ואפשר נמי שנפל טעות בספרים והגירסא הנכונה היא שלא יהיו כשני בתי דינים והסופרים חסרו הכ"ף עכ"ל.

וראה גם שם בלחם משנה שכתב: והרב מהר"ר דוד כהן ז"ל בפסקיו בבית י"ג עמד על זה וכתב דרבינו פסק כרב. ומה שאמר שלא יעשו שני בתי דינים ר"ל ב"ד אחד פלג מורים כחד ופלג מורים כחד דנראין כשני בתי דינים, והוא דוחק גדול וצ"ע.

ראה גם במהר"י בן לב חלק א' סי' י"ד ומהרשד"ם יו"ד סי' קנ"ג שהביאו דברי הרד"ך והסיקו גם הם להלכה כרבא. ראה גם בפמ"ג או"ח סי' תצ"ג א"א סק"ו שדייק בדברי הכ"מ (דלעיל) ומסיק שגם הוא סובר כרבא.

15 שכתב על הרמב"ם בפרק ...

16 לגבי הדין של חסידים ואנשי מעשה באשכנז רגילין לעשות ב' ימים יה"כ שמתעניין ב' ימים ולפעמים הי' מהן עשרה והיו מתפללים ב' ככל סדר יה"כ. וע"ז כתב הב"י בד"ה וא"א וז"ל: הי' מוחה בידם שטעמו משום לא תתגודדו לא תעשו אגודות אגודות, ואע"ג דיבמות אמרין דהיינו ב"ד אחד שלא יהי' פלג מורין כב"ש ופלג כב"ה אבל שני בתי דינים בעיר אחת לית לן בה הכא כבית דין אחד דמי.

17 תשובה זו חתום בסוף "דברי הק' בצלאל בומס"ל חונה פה ק"ק איטנגי, ובסימן נ' בא התשובה מבעל המעיל צדקה למה שנכתב בס' מ"ט. וז"ל שם בס' מ"ט: וודאי בענין סדר התפילה וקידוש והבדלה לא שייך לא תתגודדו כיון שאינו אלא מנהג וכמו דאמרינן בגמרא אנו אמרי לך אסורא ואת אמרת מנהגי. וכ"כ מג"א בס' תצ"ג ובדבר שהוא שייך מנהג לא שייך ל"ת.

וראה שם בתשובה הנ"ל מהרב בצלאל מה שמביא עובדא שקהר בענין של לא תתגודדו וז"ל: אך עתה באתי על מה ששמעתי שבשנה העברה בימי סוכה לקחתם הדסים חדשים תוך הלולב והאב"ד והנלווים אליו רצו לפסול אותם. ושמעתי כשהי' אחד מכם הולך ברחוב עם הלולב והדס שלו היו קצת העם מלעיזי' ומרנני' בכם וקצתם התירם וקצתם אוסרי' ובהו בודאי יש משום ל"ת בודאי בשנה העברה שהי' הגאון ר"מ עמכם והכשירן הי' הרשות בידכם לתלו' באילן גדול כמותו י"ב. אף למאי שכתבתי לעיל לפי פירוש הכ"מ שאסור להרמב"ם אפי' בשני ב"ד בעיר א' מ"מ לפי מ"ש ב"י בס' תרכ"ד לענין העושים ב' ימים כפורים משמע שם שדעתו נוטה כמ"ש מהרד"ך להגי' בדברי הרמב"ם אבל מ"מ אפי' למאי דפסק כרבא היינו במקום שמפורסם שם שני ב"ד ואפשר גם בב' בתי כנסיות שמפורסם גם שני רבנים משא"כ בדבר שאינו תלוי

קידוש בשבת קודם הנטילה שהוא נגד מנהג רוב העולם, אך כבר פסק המ"א בסי' תצ"ג בדבר שהוא מנהג לא שייך ל"ת¹⁸ ועוד ברור הדבר כל שעושה יחיד בביתו אין בהם ל"ת כמו שדייק הלשון לא תעשו אגודות אגודות.

ואל ישיבנו בסי' תצ"ג¹⁹ פסק מ"א בחלב שאוכלי בני ריינו²⁰ס ובאים ממקומות שאין

במנהג ב"ד ואינו מפורסם שם שני ב"ד פשיטא שצריך להיות מנהגי שוי' ואין כח לשום יחיד או רבים לעשות עצמם ב"ד בפני עצמו להיות מורים מקצת כן ומקצתם כן ע"כ עכשיו משנה הזו הבעל"ט לחיים תהיו זהירו ברוחכם שלא ליקח אותן ההדסים אם הוא מפורסם בעיני ההמון אם לפסול שקצתן אוסרים אותן שבדאי מקרי כאן ל"ת... וע"ז השיב בעל המעיל צדקה בסי' נ' וז"ל: ואשר היטב מרה לו על העולה על רוחינו בענין ההדסים החדשים איש בקצרה כי באמת לא שמענו פוצה פה ומצפצף בדבר כי אם המהפסק במשא ומתן האתרוגים הוציא קול שהמה מורכבים להיות הפסול הזה שגור בפי ההמון על האתרוגים וחשב כן גם על ההדסים שייך פסול זה ובאמת להשיב מקחו אמר כן ודבריו כזובים ושקרים שהרי עינינו רואות כל האילן בסימניו ומצרו ושמו עליו ומה גם לא שייך הרכבה בהיחור עצמו שאינו משתנה מכת הרכבתו ולא כן פרי שמוציא אילנו מחדש ואם הוא מהרכבה שאינו מינו הרי אינו מין הפרי חדש ואינו אתרוג כמו שהאר"ק הר"מ אלשוך בתשובתו אבל ההדס גוף היחור נראה בסימניו וכל ציורו עליו וענביו והוא ודאי לא נשתנה אף אם יהי' מורכב.... והרמ"א בתשובתו סי' קי"ז מכשיר אפי' הדסי' הידועי' שהמה מורכבי' ע"ש טעמו ונימוקו ע"כ

18 ראה מג"א סי' תצ"ג סק"ו שכתב בזה"ל: וא"כ למדנו מזה בדבר שאינו מנהג לא אמרינן בי' ל"ת ובדבר שהוא אסור אף שהוא מצד מנהג שייך ל"ת.

אמנם יש שדקדקו בלשון של הרמב"ם במה שכתב שם "ובכלל אזהרה זו שלא יהיו שני בתי דינים בעיר אחת זה נוהג כמנהג זה וזה נוהג כמנהג אחר כו' הרי מדבריו משמע שאיסור נאמר ג"כ במנהגים. וראה שדה חמד מערכת ל' כלל ע"ט. 19 שם במג"א סק"ו על מה שכתב הרמ"א לגבי מתי מותר להתספר בימי הספירה ומסיק שלא ינהגו בעיר אחת מקצת מנהג זה ובקצת מנהג זה משום לא תתגודדו. וע"ז מציינ המג"א ד"ויען כי דין זה לא נתבאר כל כך בפוסקים אציגה לפניך הסוגיא ביבמות..."

ומסיים שם: "ונראה לי דוקא במנהג הדומה למגילה... והוא הדין דרך משל שבמדינות פולין נוהגים להתענות ולומר סליחות כו' סיון ואם נתקבצו בני פולין ובני מדינה אחרת למקום א' מותרין כל א' לעשות כמנהגו, ואין בזה משום לא תתגודדו אבל בדבר שמחולקים בדבר כגון שאלו אוכלין חלב בני ריינו"ס ואלו אין אוכלין אם נתקבצו למקום א' צריכים לעשות מנהג שוה משום לא תתגודדו.

20 מקור לדין זה הוא ביו"ד סי' ס"ד סעי' ט' דכתב המחבר שחלב הדבוק לכרס תחת הפריסה אסור. וע"ז כתב הרמ"א בהג"ה וכן המנהג בכל מקום מלבד בני ריינוס שנוהגין במקצתו היתר ואין מוחזין בידן שכבר הורה להן זקן ובכל מקום שנוהגין בו איסור דינו כשאר חלב לבטלו בששים, אבל אין אוסרין כלים של בני ריינוס הואיל ונוהגין בו היתר. וראה בט"ז סק"ו שפי' מהו החלב הדבוק לכרס תחת הפריסה והוא שקורין "טרפה" לילו"ך בלשון אשכנז או נע"ץ, ותחת אותו הקרום יש חלב דבוק בכרס עצמה, ואסרו רבינו אפרים (הובא בראבי"ה סימן אלף קכח) ורבינו יואל התיר, וקיל"ן כרבינו אפרים.

וראה בשו"ע או"ח סי' תס"ח סעי' ד' ברין שלא לעשות מלאכה בע"פ אחר חצות שמי שדעתו לחזור למקומו נוהג כאנשי מקומו בין להקל ובין להחמיר והוא שלא יתראה בפני אנשי המקום שהוא בו מפני המחלוקת, ושם במ"א סק"ב כתב "ומכאן נהג שלא לאכול פאנצ"ן של בני ריינו"ס בביתו משום שמתקבצין שם בחורים ממקומות אחרים. וצ"ע מאי שנא מבדיקות דלעיל (קולות). ושם משום דאיסור חלב דאורייתא וכת החמור", עכ"ל המרדכי. ולי נראה דבשלמא בדיקה מקרי צנעה דמנא ידעי הבחורים מה אירע בבדיקת הבהמה רק הבודק יודע, אבל הפאנצ"ן ניכרים ונראים שנוהגים בהם איסור במקומות אחרים א"כ אין אנו רשאין להתיר בפניהם...

וראה שם: ובמרדכי ריש יבמות כתב בני מגנצ"א כשבאין לגרמז"א צריכין בני גרמז"א להודיעם במקצת דברים שנוהגין בהם קולות...

וראה שם בחק יעקב ס"ק ט': ונשאלתי מאנשי ק"ק ווינא שקודם הגירוש הי' שם מנהג לאסור הפאנצ"ן ועכשיו שנתגרש אותו קהל ונתיישב ע"י איזה אשכנזים שמנהג לאכול הפאנצ"ן במדינתם אי מחוייבים לנהוג כחומרי מקום שהלך לשם או אמרינן כיון שנתבטל הקהלה ונתגרשו נתבטל מנהגם.

והשבתי לדעת הרמב"ם... רק מטעם מחלוקת צריך לנהוג חומרי המקום שהלך לשם פשיטא דמותרין הם, דליכא מחלוקת כלל, ואפי' לדעת שאר הפוסקים... ליכא כאן מנהג כלל כיון שנתבטל הקהל נתבטל מנהגם ואסתלק מעשה ראשון כי פנים חדשות באו לכאן.

ראה גם במחצית השקל שם ס"ק י"ב שאף שהמהרי"ל הי' דר בריינו"ס אעפ"כ נהג חומרא משום שמתקבצים וכו'. וראה גם שם ביד אפרים דכתב דלענ"ד צ"ע דבעל המחבר ליקטוי מהרי"ל הכי קא קשיא לי' אמהרי"ל שהי' לו להתיר

אוכלי' שם כו' צריך לעשות מנהג שוה משום ל"ת זה הוא כמו בפרהסי' כיון שנמכרי' באטלז של רבים.

ובענין הזה קשה על הרב ב"י באו"ח סי' תשכ"ד שכתב על מ"ש הטור וא"א הי' מוחה בידם העושין שני ימים י"כ ומתפללי' בי' ככל סדר י"כ ונראה טעמו משום ל"ת אע"פ כב"ד אחד דמי א"נ הי' מוחה דמחזי כיוהרא ואתו לידי מחלוקת.

וקשה הלא הרמב"ם בה' ע"ז כתב ובכלל אזהרה זו שלא יהא ב"ד²¹ כו' שדבר זה גורם למחלוקת גדולה שנא' ל"ת וא"כ היינו ענין אחר אם לא חיישינן בשני ב"ד בעיר אחת גם אזהרת המחלוקת ליתא.

וצ"ל מלבד המחלוקת עיקר טעם הרא"ש דמחזי כיוהרא משא"כ במחלוקת בלי יוהרא כנ"ל ונלמד מדברי ב"י כל עשרה מצויבור הוי ב"ד אחד וא"כ נפשוט שאלתינו דאלטונא והמבורג הוי שני בתי דינים בשני מקומות בזה ליכא למ"ד דאית בי' ל"ת וכן מסקנא דגמר' דיבמות גם לר"ל בשני מקומות אין בה ל"ת.

ועתה צריכין להודיע האי דמקשה בתשו' הנ"ל²² למאי דפסק בשו"ע א"ח סי' ל"ד מי שהוא חסיד מופלג מותר להניח שני זוגות תפילין בבת אחת²³ אף שמנהג כל המקומות כרש"י והוי ל"ת זה אינו קושי' כלל לזה דייק השו"ע ירא שמים יצא ידי שניהם²⁴ ועיקר יראת שמים לעולם יהי' בסתר וא"כ דייק הלשון ירא שמים שבזה אין בו משום ל"ת חדא שעושה מספק ולא לשם יוהרא ועוד לפי דקיי"ל מזוהר ואריז"ל דשניהם צריכין וא"כ ליכא ל"ת למי שעושה מצוה מן המובחר.

לזה מסיק בשו"ע שלא יעשה כן להניח שני זוגות בפעם אחת אך המוחזק ומפורסם בחסידות²⁵ בזה ליכא לזוז שפתים שהכל יודעין משום חסידות נוהג כן ואחרים שאינם חסידים

להבחורים עצמם לאכול פאנצין כמו שהתיר להם לאכול מבדיקות הקולות ... א"כ גם בפאנצין הי' לו להתיר גם להבחורים עצמן לאכול מהאי טעמא, וכל שהתיר הוא גם להבחורים עצמם אין מקום לחלק בין בצנעא לבפרהסיא ולכן הוצרך תלמיד מהרי"ל לתרץ דברי מהרי"ל דלא סתרי אהדרי משום דהחמיר בחלב דאורייתא.

21 שם: שלא יהיו שני דינין בעיר אחת זה נוהג כמנהג זה וזה נוהג כמנהג זה, שדבר זה גורם למחלוקת גדולות

...

22 שם במעיל צדקה בסוף מה שכתב מהור"ר בצלאל בס"מ מ"ט: ואחר כל הנ"ל תמיהני מאוד למאי דפסק בשו"ע בענין התפילין דרש"י ור"ת דמי שהוא חסיד מופלג מותר להניח שני זוגות בבת אחת אף שכתב בשו"ע בעצמו המנהג בכל המקומות כרש"י וא"כ מ"ש מכל ספיקו' דפלוגת' דב"ש וב"ה דאסור משום ל"ת או מ"ש מהך ספיקא דשני יה"כ דאסור משום ל"ת אם לא בשני ב"ד ודאי להניח זה אחר איכא למימר דהרואה אינו יודע שהם דר"ת אבל להניחם בבת אחת תמו' וכמ"ש הב"י בשם תשובת אשכנזי והי' תשובת מהרי"ל. והא דכתבו כן גדולי הפוסקים הראשונים הרא"ש והטור סמ"ג וסמ"ק ובעל התרומת לעשות שני זוגות תפילין היינו דוקא בזמניהם שלא הי' עדיין מנהג קבוע אי כרש"י אי כר"ת וכיון דגמר' איסתפק להו מותר לעשות כשניהם כמ"ש משא"כ בזמן הב"י שכתב בשו"ע שלו דכבר נהגו כרש"י א"כ איך רשאי חסיד מפורסם להניח שני תפילין ודוחק לומר דמי שהוא חסיד גמור ומפורסם דמי לשני ב"ד והוא דחוק.

23 וראה שם בבה"ט ס"ק ג' שכותב והנוהג כן להניח ב' זוגות ביחד ינית של רש"י למטה ושל ראש למעלה (ט"ז) וכ"כ האריז"ל שיכניס תחלה של רש"י ויעמידם לצד הכתף ואחריהם של ר"ת לצד היד ושניהם על הקיבורת ויניח בראשו של רש"י למטה ושל ר"ת יותר למעלה ושניהם במקום הראוי לתפילין, והרצועות דר"ת יהיו תחת הרצועות דרש"י מכוסה בה שלא תתגלו רק רצועות דרש"י.

24 לשון שו"ע שם סעי' ב'.

25 שם בשו"ע סעי' ג'.

וראה שם בשערי תשובה ס"ק ו' דמביא בשם הברכי יוסף שבמקומותינו רוב תופסי התורה ומקצת בעלי בתים מניחים דר"ת ג"כ ולא מחזי כיוהרא.

ראה אמנם שם בבה"ט ס"ק ו' דכתב: נשאלתי על איש אחד שהי' נוהג להניח תפילין של ר"ת לאחר התפלה בפרהסיא בפני הקהל אי מחזי כיוהרא, ופסק בתשובת מהר"ש הלוי דמחזי כיוהרא וצריך שיבטל מנהגו וכ"כ בתשו' שבות יעקב ח"ב

אין להם שני זוגות וא"כ יאמרו שלא יוכל אדם להחסיר מעשיו משום ל"ת זה דבר שאין לו שחר כל אדם מחויב להדמות לגדולים אשר בארץ ולהביא עצמו לידי ענוה ומשם לחסידות וכיון שהוא עניו כבר יוכל להיות חסיד ולא יאמרו משום יוהרא עביד כיון שהוא עניו לכן כל כיוצא בזה מה שהוא יותר נכון וישר לפני השם לש"ש מותר בלי חשש.

וראיתי שבעל אלי' רבה²⁶ מקשה אם מניחין שני זוגות למה פסק בש"ע או"ח סי' ש"א המוצא תפילין בשבת לא יוציא רק זוג אחד ואין בזה קושי' שתי זוגות בשתי דיעות מניחין רש"י ור"ת, ובש"ע זוגות שהם שניהם מרש"י או שניהם מר"ת ובהם ולא יוציא יותר מזוג אחד כי אם יניח שתיים מן רש"י אתא איסור כל תוספי' ומשווי לי' משא אבל מה שהוא ראוי' על פי דין אין בו משום כל תוסף דאל"כ אף בחול יהא אסור להניח שנים יחד ואין כאן ניצוץ קושי'. ונעלם מתשו' מעיל צדקה הנ"ל דברי הטור באו"ח בסי' ל"ד דסיים וכן הי' נוהג א"א ז"ל ורבו רבינו מאיר להניח שתי זוגות תפילין בפעם אחת וכן הרב ר"י מקורבי"ל נוהג ולא חששו הני גאונים ללאו דל"ת ובוודאי הי' מסתירין מעשיהם שיש בהן יוהרא וכל כוונתם רצויים לשמים וכולו חדא מילתא כי המפורסי' בחסידות הלא ודאי ירא שמים כיון שמפורסם אפי' לחסיד שעדיף מירא שמים כמ"ש במס' שבת וירא שמים עושה בסתר מילי דחסידות לכן אמרו הרוצים להיות חסיד יקיים מילי דאבות ראשונים וקדוש יאמר לקדמונים.

סי' מ"ד שאפי' מקצת עושיין יש בו משום יוהרא ואם מניחין בפני אדם גדול שאין נוהג להניחם כי בקרב ביתו, ודאי מחויב כיוהרא.

ראה אמנם בעטרת זקנים שם דמה שכתב הב"י שלא יעשה כן אלא מי שמפורסם בחסידות היינו דוקא כשמניחים בבת אחת משא"כ בזה אחר זה דליכא יוהרא, וכ"כ בס' כרם שלמה בשם תשובה מאהבה ח"ב סי' רכ"א. ראה בשו"ע אדה"ז סי' ל"ד סעי' ו' דכתב הלשון: מ"מ לא כל הרוצה ליטול את השם יבוא ויטול, אמנם בפסקי הסידור כותב"ל כל אשר נגע יראת אלקים בלבו יניח תפילין דר"ת.

כדאי להזכיר כאן מה שכתב הגאון המקובל החיד"א בענין זה בספרו מחזיק ברכה שם, (וגם בשו"ת חיים שאל סי' א') דדוקא בזמן המחבר שכל הנחתם הי' מצד ספק דשמא הלכה כר"ת, וכיון שפשטה הלכה בכל ישראל כרש"י הבא לחוש לספק צריך הוא להיות מוחזק בחסידות. אמנם לא כן בהגלות נגלות דברי האריז"ל והוא מהזוהר חדש דכל אחד מהסבורות אמיתיות ותרואיהו מיצרך צריכי על כן אף מי שאינו מפורסם בחסידות יכול להניחם ובכי האי גוונא לא אמר מן המחבר שמעתי'.

ועוד יותר מזה ראה במקדש מעט (סי' ל"ד) דכ"ז בדורות הקודמים שלא כל מי שרצה ליטול השם נטל, לא כן בדורינו דאף המנוער וריק מתורה ומצוה מתפאר ומתנהג בחסידות לא שייך כלל בזה יוהרא. (ראה שו"ת תורת יקותיאל סי' י"א).

26 שם ס"ק א'.

הלילה הזה נשתנה בענוה יתירה

אמחזו"ל מאד מאד הוי שפל רוח, אולם אי' בספרים שצריך כ"א שיהי' לו קצת התנשאות על דרך הכ' ויגבה לבו בדרכי ה', דאי לאו הכי לפעמים יוכל היצר להתגבר עליו. והנה אי' בזה"ק שליל פסח הוא ליל שמורים מן המזיקין, ובנ"י אז במדריגה גבוהה שאין שום שליטה לשטן ויצר לקרב אצלם. ולכן בלילה קדוש זה יכול כל בר ישראל לקיים מאד מאד הוי שפל רוח בתכלית הענוה ואין לחשוש מהיצר שיפילו לעצבות. וענין זה מרומז באמירת מה נשתנה הלילה הזה, מה – רומז לענוה, ולילה זה נשתנה במידת ענוה מכל הלילות, שבכל הלילות אנו אוכלין חמץ ומצה, דהיינו בב' המידות חמץ רומז לגאווה תופח, מצה רומזת לענוה אינה תופחת, אבל הלילה הזה ליל שמורים מהשטן נולו מצה ויכול להתנהג בענוה בלבד. (מעדני מלך)